

на прагу људске цивилизације, сигурно је да ова препорука проф. Чубриловића неће бити усвојена.

Павле Мијовић

Д-р СРЂАН БУДИСАВЉЕВИЋ — СТВАРАЊЕ ДРЖАВЕ
СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

Изд. Југославенска академија знаности и умјетности,
Загреб, 1958., стр. 192

Књига д-р Срђана Будисављевића „Стварање државе Срба, Хрвата и Словенаца“ објављена поводом 40-годишњице југославенског уједињења, спада у ону врсту историјске литературе, коју пишу сами учесници збивања. Будисављевић је један од водећих политичких људи, који су радили на уједињењу југославенских народа. За вријеме Првог свјетског рата изложен је прогонима због своје југославенске оријентације. У 1918. години постаје један од главних поборника националне концентрације, а у данима слома Аустро-Угарске монархије тајник Народног вијећа. Налазио се, дакле, у центру историјског збивања и сигурно је био добро упућен у многе појединости у вези са стварањем југославенске државе, које су широј јавности остале непознате.

У посљедње вријеме код нас се све чешће пише о проблематици уједињења. Но, и након тих радова, многа су питања остала неријешена, па треба поздравити сваки напор, да се у ту веома важну проблематику унесе више свјетла. Замисао Срђана Будисављевића да објави књигу о тако замашном догађају наше новије историје треба несумњиво похвалити. Забиљешке човјека, који се налазио на извору догађаја, могу бити од великог значаја. Иако су такви радови писани с намјером да објасне или оправдају став њихова аутора, ипак се у њима могу наћи вриједни подаци, непознати документи, мотиви појединих акција, опречни ставови и уопће такве појединости, које би остале непознате, а које су значајне за доношење историјске оцјене.

Јасно је, да Срђан Будисављевић као актер збивања, не пише историју уједињења, него износи податке о збивањима, у којима је сам учествовао или је био у њиховој непосредној близини. Његова књига обухваћа догађаје у југославенским земљама под аустро-угарском влашћу од сарајевског атентата до акта уједињења. У посебним поглављима обрађује прогоне Југославена од аустро-угарских војних и цивилних власти, ставове појединих политичких странака према идеји уједињења, Мајску и Крфску декларацију, Мартовску резолуцију, рад на концентрацији, а затим сва она збивања у пријеломним данима 1918. године, када је формирано Народно вијеће и извршен прекид свих веза с Аустро-Угарском монархијом. Оправдана су питања, која се намећу уз Будисављевићеву књигу, колико је њоме обogaћено наше сазнање о догађајима око уједињења и у којој мјери нам је аутор обја-

снио позадину mnogih poteza учињених од стране водећих политичара у вријеме стварања југославенске државе.

Треба напоменути, да се аутор у свом излагању претежно ослања на сувремену штампу, прије свега на „Глас Словенаца, Хрвата и Срба“, који је сам покренуо 1. сижчња 1918. и који често питира. Не одричући штампи вриједност као посебној врсти историјског извора, чини нам се, да је у овакову дјелу њена употреба могла бити сведена на много скромнију мјеру. За историјску науку било би неопходније, да је аутор умјесто обилних цитата из штампе изнио више података о расправама у затвореном кругу, о карактеристичним реакцијама и властите импресије о људима и догађајима. Узмимо на примјер састанак Пољака, Чека и Југославена, одржан 17. коловоза 1918. у Љубљани у хотелу „Унион“ Аутор наводи, да је „након опширне дискусије“ издано за јавност саопћење (стр. 108). Након тога слиједи текст кратког саопћења прештампан из „Гласа Словенаца, Хрвата и Срба“, бр. 171 од 18. VIII. 1918. За нас би било много интересантније и значајније, да смо сазнали, што је на том састанку било речено, тко је заступао какво мишљење и око којих питања је вођена опширна дискусија. А у то нас је аутор могао упутити, јер сам наводи, да је присуствовао том састанку.

У поглављу „Историјски закључци Хрватскога сабора“ (стр. 133 и даље) говори се о сједници Средишњег одбора Народног вијећа од 28. X. 1918. Расправљало се о одлукама, које треба доднесе Хрватски сабор на сутрашњој сједници. Аутор нас информира, да је дискусија трајала цијели дан, а затим је настављена ноћу, тако да је сједница завршила 29. X. у 5 сати ујутро, али о самој дискусији не каже ништа. У списима Народног вијећа у Државном архиву у Загребу постоји оскудни записник о тој значајној дискусији. Зато би било драгоцјено свједочанство једног учесника сједнице, па макар забиљежено и по сјећању након 40 година.

Или још један примјер. Кад Будисављевић говори да је послје одлуке сабора од 29. X. дошло у Народној вијећу до расправе о унутрашњем уређењу и о форми владавине будуће уједињене државе, ограничава се на констатацију, да је „ова расправа знала бити врло бурна“ (стр. 176). Нас би управо занимале појединости тих бурних расправа, какове су све концепције долазиле до изражаја, тко их је заступао итд.

Несумњиво би вриједност Будисављевићеве књиге порасла, да је у њој више података и објашњења, која су данас можда још само њему позната. Умјесто цитирања од Шишића већ објављених докумената (као на пр. изјава представника политичких странака од 24. IX. 1918. на стр. 118—120 или састав Народног вијећа на стр. 129—131), требало је дати више нових, досада непознатих појединости и докумената, као што су они из личне архиве Драгутина Прице (стр. 111 и 112).

Понекад, кад аутор даје објашњења, имамо утисак, да су мисли недоречене или да нису довољно објашњене. Тако на пр. говорећи о доласку српске војске у Хрватску и Словенију на молбу Народног вијећа (стр. 152), Будисављевић каже: „Јединице српске војске дошле су у хрватске и словенске крајеве на молбу Народног вијећа, да као војна снага братског народа пруже већ слободним крајевима помоћ и заштиту од опасности, која им је пријетила у првим данима ослобођења“ Било би свакако занимљиво сазнати, која је то опасност. Да ли је то само опасност од талијанског сусједа или и унутарње вријење, које је захватило земљу након слома старе Монархије. Аутор би нам сигурно могао точно испричати какова су све расположења обузимала водеће политичаре Народног вијећа у вези с насталом ситуацијом.

На неким страницама ове књиге налазимо и веома важне податке и објашњења. Говорећи о држању Хрватске гучке сељачке странке и Стјепана Радића у 1918. години, Будисављевић нас упознаје с мисијом Рудолфа Гиунија у придобијању Стјепана Радића за југославенску идеју, као и с позадином Радићеве преоријентације уочи Прводецембарског акта. Будисављевић биљежи контакт Стјепана Радића са хрватским сељацима у данима последије слома Аустро-Угарске монархије. Радић је био импресиониран испитивањем одјека великих политичких догађаја код хрватских сељака, па га је то управо и навело на нови политички курс.

Треба споменути још нешто, што у Будисављевићевој књизи има посебну вриједност. То су цитати из чланака у „Гласу Словенаца, Хрвата и Срба“, које је цензура заплијенила. Будисављевић је сачувао комплетне примјерке првог отиска „Гласа“, који су прошли цензоров захват. Тако је могао цитирати и чланке, који су по цензорову налогу извучени из слога, а умјесто њих су остали у новинама празни ступци. Ти цитати имају вриједност хисторијског извора.

Занимљиве су појединости око покретања „Гласа Словенаца, Хрвата и Срба“ у поглављу о штампи, изнесени на основу властитих доживљаја, јер је Будисављевић био покретач листа. Таквим начином је требало испричати и остала збивања, гдје год је то било могуће.

Свакако да се у књизи износе и збивања, у којима аутор није директно учествовао, па их није могао износити као властите доживљаје. Ту се послужио подацима из досада објављене литературе, као на пр. у опису прилика у појединим нашим земљама за вријеме Првог свјетског рата. Иако такви описи појединих догађаја понајчешће нису попраћени ауторовим коментарима, ипак се из појединих стилизација даде наслутити ауторов поглед на хисторијска збивања. А тај не треба занемарити, без обзира на то, да ли ћемо га усвојити или не. Ми можемо расправљати о томе, да ли је Будисављевићево мишљење о Мајској декларацији прихватљиво, али оно је његово и потребно га је упознати, јер је ау-

тор заузимао одређени став према Декларацији и у вријеме њезина објављивања.

Цијелим Будисављевићевим радом провејава занос човјека ствараоца историје. Он живо осјећа тај значајни период наше историје као дио себе самога и с колико је одушевљења улазио у акцију пред четрдесет година, толико је и сад тај занос у њему увијек присутан. Због тога је Будисављевићево излагање течно и лагано. Но, с истог разлога је умањена његова способност критичког прилажења збивањима и личностима. У његовој књизи се готово и не осјећају проблеми, спорови, разилажења и сукоби, и стиче се утисак, да је све текло некако праволинијски, неком жељезном логиком. Нигдје се не осјећа никакав погрешан потез, па у књизи не ћемо наћи мјеста, које би подсјећало на самокритику једног Прибићевића, који каже у вези са припремањем акта уједињења: „Ја поштено признајем свој удео у овој кобној погрешци“ (Светозар Прибићевић, Диктатура краља Александра, Београд 1953, II издање, стр. 30).

Будисављевићева књига представља нови прилог проучавању проблематике уједињења. Она има своју вриједност, успркос наведених примједба. Несумњиво бисмо имали веће задовољство, да смо од тог заслужног политичара и протагонисте југославенског јединства добили све оно, што нам је још једино он могао рећи.

Хрвоје Матковић

СПАСОЈЕ МЕДЕНИЦА — ПРИВРЕДНИ РАЗВИТАК ЦРНЕ ГОРЕ 1918—1941

(Графички завод — Титоград, 1959, стр. 185+6)

Студија Спасоја Меденице „Привредни развитак Црне Горе 1918—1941“ је друга већа студија из области привредне историје Црне Горе (прва је др Мирчете Ђуровића „Трговачки капитал у Црној Гори“).

Привредна историја Црне Горе је млада грана у нашој историској науци и уједно грана којој се не поклања довољно пажње. Услед тога је низ политичких и друштвених питања из историје Црне Горе остао непотпуно освијетљен. Зато се у нашој историској науци озбиљно поставља питање систематске обраде привредне прошлости, а ова студија С. Меденице претставља значајан корак у томе правцу.

Привреда Црне Горе трије Првог свјетског рата била је на врло ниском степену. Послије 1878 године, територијалним проширењем државе, почела се квалитативно мијењати привредна физиономија Црне Горе: трговина се брже развија, а од 1900 године почиње и развој банкарства. Но иако су све те форме привредног развитака биле на ниском нивоу, подручје Црне Горе ипак постепено захвата капиталистичка привреда која је у крајњој линији основна црта њеног поретка. Послије